

Tiendaagse Veldtocht

1830 | 1839

TIENDAGSE VELDTOCHT

Burgeroorlog in het Koninkrijk
der Nederlanden

ANNE DOEDENS
LIEK MULDER

WalburgPers

Vijfde deel van de serie *Oorlogsdossiers*. Eerder verschenen:
Frans-Duitse Oorlog 1870-1871. De Moeder van de Grote Oorlog
Engels-Nederlandse Oorlogen 1652-1674. Door een zee van bloed in de Gouden Eeuw
Slag in de Javazee 1941-1942. Oorlog tussen Nederland en Japan
Zesdaagse Oorlog Juni 1967. De Israëliësche 'herscheping' van het Midden-Oosten

© 2018 Anne Doedens & Liek Mulder,
p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
© 2018 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

Afbeeldingen omslag:

VOORZIJDDE BOVEN: *De schutterij in gevecht bij Houthalen* op 6 augustus 1831.
Nationaal Militair Museum, Soest

VOORZIJDDE ONDER: Martinus Schouman (1770-1848), *De ontploffing voor Antwerpen van kanonneerboot nr. 2 onder commando van Jan van Speijk, 5 februari 1831*.
Schilderij uit 1832. Rijksmuseum, Amsterdam.

ACHTERZIJDDE: Nicolaas Pieneman (1809-1860), *De Slag bij Houthalen*. Schilderij
uit 1834. Rijksmuseum, Amsterdam.

Omslagontwerp: Erwin Bomans^{BNO} Leucq!, Hof van Twente
Vormgeving binnenwerk: Andre Klijsen, Villa Y, Henxel

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462491366
NUR 688

INHOUD

<i>Vooraf</i>	6
Proloog	11
1 Zeventien Nederlanden – Eenheid en scheiding	15
2 Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden – Sociale onrust	32
3 Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden – Politieke onrust	49
4 Het koninkrijk in ontbinding – De Belgische opstand	65
5 Geweld in Antwerpen – Chaos en strijd in België	88
6 De Tiendaagse Veldtocht – 2-12 augustus 1831	142
7 Een ongemakkelijke status quo – 1831-1839	166
Epiloog	172
<i>Lieux de mémoire</i>	177
<i>Bibliografie en websites</i>	181
<i>Register</i>	185

VOORAF

Dit boek gaat over een burgeroorlog in het Koninkrijk der Nederlanden, bijna tweehonderd jaar geleden, zowel te water als op het land. Centraal staat de Tiendaagse Veldtocht (2-12 augustus 1831), de belangrijkste militaire actie van deze oorlog, abrupt afgebroken door ingrijpen van Frankrijk. De Tiendaagse Veldtocht is bij uitstek het symbool van een mislukte eenheid. Dat falen kwam naar voren bij de herdenking van het 150-jarig bestaan van de Belgische staat in 1980 en onlangs nog in 2013-2015 bij de viering van 200 jaar Koninkrijk.

In 1980 en ook later werden kritische vragen gesteld. Was de scheiding van Noord en Zuid een gevolg van miscommunicatie? Had men er in het Noorden doelbewust op aangestuurd? Was de scheiding te vermijden geweest? Wat was de rol van de Oranjegezinde inwoners van het Zuiden? Had de Belgische bevolking er wel van geprofiteerd, of waren de voordelen vooral voor de elite? Bij die herdenking werd ook de herinnering aan de Groot-Nederlandse gedachte weer levend, ooit vurig bepleit door de Nederlandse historici Frederik Carel Gerretson (1884-1958) en Pieter Geyl (1887-1966).

Dat ook bij recente vieringen deze kwesties weer een zekere actualiteit kregen, geeft aan, dat, hoe lang geleden de scheiding van Noord en Zuid in de Nederlanden zich ook voltrok, er zelfs in de eenentwintigste eeuw nog steeds een onderstroom is die moeite heeft met die scheuring. Die wordt gevoed door studies over het Verenigd Koninkrijk, gepubliceerd tijdens de herdenking van 200 jaar Koninkrijk. In het in 2014 verschenen boek van de Belgische historica Els Witte, *Het Verloren Koninkrijk, het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie, 1828-1850*, wordt betoogd dat er vele vraagtekens kunnen worden gezet bij het beeld van een onafwendbare scheiding. In het nieuwe Koninkrijk België bleven immers duizenden mensen, veelal afkomstig uit de Franstalige elites, trouw aan de Oranjes. De verguisde koning Willem I werd door velen in het Zuiden tot aan 1830 gezien als een 'vaderlijke vorst'. Hij ondervond steun van een trouwe bestuurselite van ministers, ambtenaren en magistraten. Daarnaast kon hij rekenen op een groot deel van het officierenkorps, de vrijmetselarij en de intelligentsia en op ondernemers die veel baat hadden bij de ruime markt die het Verenigd Koninkrijk met zijn koloniën bood. Ook was de rooms-katholieke geestelijkheid minder vijandig tegen de gevoerde godsdienst- en onderwijspoli-

tiek dan men tot dan toe dacht. Er waren zelfs Oranjegezinde geestelijken, stelt Witte. Alleen revolutionair geweld zorgde ervoor dat de revolutie slaagde. Witte meent: '1830 was een kwalijke operette'. Dat Willems aanhang geen succes had in het Zuiden kwam vooral door het weinig tactvolle optreden van de koning en de kroonprins en het ingrijpen van de grote mogendheden, met name Engeland en de Julimonarchie van Louis-Philippe (1830-1848) die met een dreigende militaire interventie plotsklaps een einde maakte aan de voor het Noorden succesvol verlopende Tiendaagse Veldtocht.

De kern van ons verhaal is de strijd tussen leger en vloot van het Noorden tegen de Belgische opstandelingen. Opmerkelijk was het optreden van de Nederlandse generaal David Hendrik baron Chassé, commandant van de citadel in Antwerpen, zoals het artilleriebombardement van de stad op 27 oktober 1830 en het beleg van diezelfde vesting door Franse troepen in december 1832. Ook op de Schelde vonden tal van confrontaties plaats die qua aandacht werden weggedrukt door de legendarische actie van luitenant-ter-zee der tweede klasse Jan van Speijk die op 5 februari 1831 *Z.M. Kanonneerboot No. 2* in de Antwerpse haven in de lucht liet vliegen en daarmee uitgroeide tot een symbool van dapperheid en opofferingsgezindheid, althans in het Noorden van het koninkrijk. In het Zuiden werd de waardering voor de al voor zijn dood met de Militaire Willemsorde geridderde held niet gedeeld. Zeker niet omdat deze onderscheiding werd verleend vanwege Van Speijks deelname aan het bombardement van Antwerpen in 27 oktober 1830. De interpretatie van Van Speijks laatste actie is nog steeds onderwerp van discussie. Of het terecht is er op grond van beperkte bronnen een psychologische duiding aan te geven, zoals recent gebeurde, is de vraag. Het gevaar bestaat dat moed en zelfopoffering dan tot een gevaarlijke afwijking worden omgebogen.

Om de gebeurtenissen van de burgeroorlog in het Verenigd Koninkrijk goed te begrijpen is meer nodig dan het militaire verhaal. Daarom biedt *Tiendaagse Veldtocht* ook inzicht in de eeuwenlange, complexe verhouding van Noord en Zuid. Door de oorzaken, de aanleiding, het verloop en de gevolgen van de Tiendaagse Veldtocht te onderzoeken, komen processen aan het licht die al begonnen zijn in de zestiende eeuw. Daardoor ook ontstaat een indringender en gevarieerder beeld van de samenleving binnen het Verenigd Koninkrijk van 1815-1830. Een samenleving van waaruit studenten en schutters uit het Noorden in 1831 veelal enthousiast tegen de Zuidelijke troepen ten strijde trokken. Waar kwam dat Noordelijke nationalisme vandaan? Want was dat niet merkwaardig, gezien het gemeenschappelijke verleden? Tot diep in de zestiende eeuw vormden de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden immers een bestuurlijke eenheid. Toen de Noordelijke Nederlanden in 1579 met de Unie van Utrecht een nieuwe staatkundige vorm kregen, behoorden ook Zuidelijke regio's, steden en dorpen tot wat kort daarna de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zou worden. Gemeenschappelijke banden waren er ook omdat naar schatting

honderdvijftigduizend Zuid-Nederlanders in de late zestiende eeuw naar het Noorden vluchtten, vooral na de val van Antwerpen in 1585. In 1787 was er een omgekeerde migratie, toen duizenden Noord-Nederlanders na de mislukte Patriottische Opstand aanvankelijk hun heil in de Zuidelijke Nederlanden zochten voordat ze doorreisden naar Frankrijk of weer naar huis terugkeerden.

Om te kunnen duiden waarom de vereniging van de voormalige Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden zo'n kort leven was beschoren – de gezamenlijke geschiedenis en taalverwantschap ten spijt – is ook inzicht nodig in de manier waarop het koninkrijk in de jaren 1813-1815 was gevormd en hoe het in de periode 1815-1830 werd bestuurd, een bestuur waarin koning Willem I een dominante rol speelde.

Onder het bewind van de Franse keizer Napoleon I waren zowel in het Noorden als in het Zuiden van de Nederlanden centralisatie en dienstplicht ingevoerd. Maatregelen die hoorden bij een moderne staat, maar tot opstandigheid leidden, vanaf 1812 zeker in het Noorden, later ook in het Koninkrijk der Nederlanden toen Willem I deze vernieuwingen niet terugdraaide, maar juist gebruikte om steviger de touwtjes in handen te kunnen houden. Verzet, ontbinding en verwarring zijn daarom sleutelbegrippen bij het uiteenvallen van dat verenigde koninkrijk. Zuid-Nederlanders voelden zich beknot in hun politieke rechten en de vrijheid van meningsuiting en waren ondervertegenwoordigd in het parlement en belangrijke functies. Daarom was er ook weinig begrip voor de relatieve ruimte die uit Frankrijk gevluchte tegenstanders van de reactionaire regimes van Lodewijk XVIII (1814-1824) en Karel X (1824-1830) kregen om hun gal over de Franse monarchen te spuwen. De koning reageerde veel krampachtiger op kritiek op zijn eigen beleid dan op het conservatieve bestuur van de Franse zuiderburen.

Willems regeerstijl maakte breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk zichtbaar, breuklijnen die ook door een andere manier van besturen niet zouden zijn weggenomen, omdat ze niet alleen het nieuwe koninkrijk betroffen, maar maatschappelijke problemen aan de oppervlakte brachten die al veel langer bestonden. In de jaren 1816-1817 en 1823 was er veel onrust op het platteland waar honger bepaald geen uitzondering was. Er waren ook protesten van bevolkingsgroepen die het economisch matig tot slecht hadden, vooral in de steden van het industriële Zuiden. Daar en op het Zuidelijke platteland leidden honger en schaarste tot acties tegen de overheid. Ook later in de jaren twintig van de negentiende eeuw bleef het onrustig. De in het Zuiden ver gevorderde industriële revolutie leidde tot protesten van arbeiders die hun traditionele banen zagen verdwijnen. Honger en zorgen over het dagelijks bestaan verklaren voor een belangrijk deel het succes van de opstand in Brussel in augustus 1830 en daarna.

Anders dan vroeger vaak werd gedacht, was het Noorden in deze tijd bepaald geen oase van rust. Dat blijkt onder andere uit een flink aantal oproeren van

polderjongens bij de aanleg van wegen, dijken en kanalen, maar vooral uit de stemming onder de bevolking in de grensregio's die zich als overgangsgebieden manifesteerden. In de randen van het latere 'Klein-Nederland' bestond sympathie voor en betrokkenheid bij het Zuiden. Rooms-katholieke streken als Twente, Limburg, Brabant en een deel van Zeeuws-Vlaanderen waren niet echt op de hand van Willem I. De Belgische opstandigheid vond binnen de grenzen van het huidige Nederland juist in deze gebieden weerklank, onder meer in Twente. Tal van opstootjes, rellen, incidenten en hard ingrijpen tonen aan dat er in het toenmalige Nederland nog geen sprake was van echte eenheid en heldere, afgebakende grenzen. Dat had ook te maken met de toen nog steeds bestaande achterstelling van rooms-katholieken in het Noorden. Niet alleen in het Zuiden keerden priesters zich tegen maatregelen van Willem I.

Het Verenigd Koninkrijk was een constructie, ontworpen op de tekentafel van het Wener Congres, die in de praktijk niet bestand bleek tegen middelpuntvliedende krachten. Daarnaast veroorzaakte vanaf het najaar van 1830 de voortdurende staat van oorlog onrust en onbegrip, ook onder de vele duizenden gemobiliseerde militairen, van wie velen deserterden.

Het koninkrijk was dus feitelijk al lang in verwarring en ontbinding. Bij de onderdanen in Noord en Zuid leefden zeer verschillende gevoelens en opvattingen over het nieuwe koninkrijk, die zich soms uitten in heftige acties, al ver voordat in de zomer van 1830 daadwerkelijk de lont in het kruitvat werd aangestoken.

Het uiteenvallen werd haast onontkoombaar door de reactie van de koning op de opstand in het zuidelijk deel van zijn koninkrijk. Zo had hij nauwelijks tot geen oog voor de grote steun die er onder Belgische orangisten bestond voor het behoud van het koninkrijk. Regeringsgetrouwe Zuiderlingen konden mede daardoor geen afdoend antwoord geven op het revolutionaire geweld dat vanaf augustus 1830 oplaaide, ze kregen geen gerichte steun vanuit het Noorden. Dat na de scheuring in de zestiende eeuw de Nederlanden opnieuw uiteenvielen, wordt gezien deze achtergronden beter verklaarbaar.

Hoe ervoeren tijdgenoten deze verwarrende jaren? Uitgebreid komen ze aan het woord, zowel Nederlandse als Belgische. Ook kranten schreven vele kolommen vol over opstand en onderdrukking. Met elkaar kleuren deze stemmen het panorama van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en de jaren van ontbinding.

Tijdens de Tiendaagse Veldtocht werd door velen met grote inzet gevochten, zoals blijkt uit een citaat van de voormalige onderwijzer Johannes Olivier (1789-1858) die in 1834 in ronkende taal zijn gevoelens luchtte:

'Neêrland's Koning riep, "te wapen!" en alles vloog te wapen om den geleden hoon in het bloed der snoode muiters te wreeken. In tien dagen tijds werden de opgeblazene, verwatene [vervloekte] en brooddronken Belgen op hunnen

“eigen grond” door Nederlands op God en recht vertrouwende kloekhartige zonen verslagen.’

Maar er klonken natuurlijk ook andere stemmen. Naast onvervalst nationalisme van de ‘klein-Nederlandse staat’ was er ook bedachtzame instemming met de scheiding, zoals van de jonge hoogleraar Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872).

De scheiding van Noord en Zuid had grote gevolgen voor Nederland: een economische crisis, een lege schatkist en verlies aan status. Nederland was een Europese staat van de tweede rang geworden en had moeite daaraan te wennen.

Net als in de vorige vier delen van *Oorlogsdossiers* besteden we ruim aandacht aan de menselijke kant van deze burgeroorlog: doden, gewonden, deelnemers aan de vele rellen en opstanden. Ook militaire aspecten als de troepensterkte, tactiek, wapens en logistiek komen aan bod.

Citaten uit egodocumenten verlevendigen de tekst. Variërend van de Belgische koning Leopold I tot eenvoudige opvarenden van de kanonneerboot van Van Speijk tonen ze de menselijke dimensie van deze ramp, want zo kan de burgeroorlog tussen het noordelijk en zuidelijk deel van het Koninkrijk der Nederlanden zonder overdrijving worden gekarakteriseerd. Deze dimensie verklaart en ontkracht tegelijkertijd de mythevorming rond deze oorlog.

Viceadmiraal b.d. Borsboom was bereid onze tekst van kritisch commentaar te voorzien. Hij was tussen 1999 en 2001 commandant van het fregat *Hr. Ms. Van Speijk* en alleen al daarom zeer geïnteresseerd in de geschiedenis van de periode 1830-1839. We danken hem zeer voor zijn bijdragen. Uiteraard blijven wij geheel verantwoordelijk voor de tekst.

Maartensdijk/Harderwijk, december 2017

Anne Doedens en Liek Mulder

PROLOOG

De jonge Friese dokter Hendrik Gerrit Cannegieter (1804-1881) ontdekte op 5 augustus 1831 tot zijn schrik wat oorlog inhield. Hij was als kapitein van de vijfde compagnie ingedeeld bij het tweede bataljon van de eerste afdeling Friese Rustende [mobiele] Schutterij:

‘Naauwelijks Olmen [Belgisch dorp, dicht bij de grens, ten zuiden van Valkenswaard] doorgetrokken zijnde, hoorden wij op eenen kleinen afstand van ons, bij tusschenpoozen geweerschoten en vernamen al zeer schielijk dat eene patrouille huzaren met eene Belgische patrouille in aanraking was. De Leijdsche studenten, die als jagers altoos het hoofd van onze colonne uitmaakten, werden aan beide kanten van den weg en tirailleur in de bosschen gezonden. Het duurde ook niet lang of het schieten werd heviger, maar verwijderde zich tevens, waaruit wij konden opmaken dat de vijand retireerde. Eindelijk hield het schieten geheel op. Wij kwamen de patrouille huzaren voorbij, die den vijand het eerst hadden ontmoet. Zij waren nu afgestegen om te rusten, doch maakten tevens van die rust gebruik om aan hunne plunderzugt te voldoen. Van alle kanten hoorde men het stukken slaan in de boerenwoningen van meubelen, glazen etc.; van alle kanten hoorde men het gekakel van hoenders en overal zag men huzaren weg komen beladen met kippen, eijeren, boter etc [...]. Na wat gerust, gegeten en gedronken te hebben, vervolgden wij onzen marsch door het tamelijk groote dorp Oostham, dat bijna geheel door de voorhoede der cavallerie was geplunderd. In bijna geen enkel huis was een venster of deur geheel gebleven; de meubelen waren stuk geslagen en verscheidene bedden opengesneden, zoodat de veeren over de straat vlogen. Geen levende ziel was meer in het dorp te zien. Even vóór Beringen hielden wij een oogenblik halt. Een van mijne schutters ging in een aan den weg gelegen aardappelland, om te zien of er ook eene waterkom in het land was om er uit te drinken. Ineens riep hij uit: “God! een doode student!” Verschrikt over dezen uitroep, vloog ik door de struiken en zag daar een student liggen, achterover, met mond en oogen open, armen en beenen uitgestrekt, de borst bloot en het hoofd geheel bebloed. Zijn ransel lag naast hem, doch was geheel ledig. Ik onderzocht hem dadelijk; lang kon